

3. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В.Г. Кремень]; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти : навч. посіб. / В.С. Лутай. – К. : ДАККО, 1996. – 256 с.

5. Ортитинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / В.Л. Ординський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com.ua/00000000/pedagogika>.

6. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у країнах Західної Європи: спільність і розбіжності / Л.П. Пуховська // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 7–9.

7. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : метод. пособ. / М.А. Чошанов. – М. : Народное образование, 1996. – 157 с.

8. Штоф В.А. Моделирование и философия / В.А. Штоф. – М., 1986. – 269 с.

СУЩЕНКО Л.О.

ПЕДАГОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ НАУКОВОГО ПОШУКУ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

В умовах відродження національної системи освіти позашкільні заклади стають невід'ємним компонентом освітньої структури, який сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості, соціальній адаптації та самореалізації людини в суспільстві. Позашкільні заклади, що працюють у соціально-культурній і освітній сферах, доповнюють шкільну освіту, створюють позитивне виховне середовище для особистості.

Аналіз творчої складової педагогічного процесу позашкільного закладу ґрунтується на сучасних дослідженнях сутності творчості, у яких було розкрито різні її аспекти: з діяльнісних позицій творчість вивчалася вітчизняними науковцями В.П. Івановим, О.І. Клепиковим, І.Т. Кучерявим, А.Г. Спіркіним, В.А. Цапком, А.Г. Шуміліним, Л.В. Яценком, зокрема, творчу діяльність учнів розглядали В.І. Андрєєв, Л.С. Виготський, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн, С.О. Сисоєва, А.Г. Спіркін, Т.І. Сущенко; творчість як феномен людської культури аналізували Б.Г. Ананьєв, С.С. Батенін, М.М. Бахтін, М.С. Каган, В.А. Малахов, В.Ф. Овчинников, А.Х. Чаплигін; вивченню творчості як форми прояву внутрішньої сутності людини були присвячені праці В.І. Андрєєва, Д.Б. Богоявленської, Р.М. Грановської, А.З. Зака, В.О. Кан-Калика, Н.В. Кичук, О.Н. Лука, В.О. Моляки, Я.О. Пономарьова, М.М. Поташника, Н.Ф. Тализіної, В.А. Цапка; питання формування творчої особистості привертало увагу В.І. Андрєєва, Г.С. Костюка, О.М. Матюшкіна, В.О. Моляки, В.В. Рибалки, С.О. Сисоєвої та ін.

Проблема організації творчої діяльності особистості в соціально-культурній сфері, зокрема у позашкільному закладі, завжди привертала увагу сучасних науковців. Проблеми становлення особистості дітей та молоді в соціальному середовищі вивчали Г.М. Лактіонова, О.Г. Карпенко, І.Д. Зверева, В.М. Іванова та ін. Творчі аспекти позашкільного педагогічного процесу ґрунтовно досліджували О.В. Биковська, О.І. Рассказова, Т.І. Сущенко, Т.Д. Цвірова [5].

У Конституції України зазначено, що Основний закон України відповідає міжнародно-правовим нормам у сфері захисту прав людини, дитини, зокрема, у ст. 53 визначено: “Держава забезпечує розвиток... позашкільної освіти” [3]. Статті 3, 5, 9, 25, 38, 39 Закону України “Про освіту” в редакції від 23.03.1996 р. розкривають право дитини на освіту, творчий розвиток, становлення позашкільної освіти як ланки безперервної освіти.

Сучасне законодавство України враховує необхідність забезпечення умов для розвитку творчих інтересів дітей і молоді. Право на творчий розвиток закріплено в Кодексі про шлюб та сім’ю України, Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі Законів про працю України, Основах законодавства про охорону здоров’я, Законах України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, “Про державну допомогу сім’ям із дітьми”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, “Про освіту”. Цей принцип є основним у Національній програмі “Діти України”.

Закон України “Про позашкільну освіту” визначає державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні, виховні умови для одержання дітьми та молоддю позашкільної освіти [4].

Численні наукові дослідження та досвід роботи кращих позашкільних навчальних закладів свідчать про те, що підготовка учнів до творчої праці в процесі навчання цілком можлива. Творчість учнів повинна мати багато спільного з творчістю дорослих і разом з тим характеризуватися своїми особливостями.

Мета статті – розкрити педагогічні засади організації творчої діяльності особистості в умовах позашкільного закладу.

Українська педагогіка визнає творчість як процес діяльності, результатом якого є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей особистості. Набуває великого значення практичне вирішення проблеми виявлення, розвитку й реалізації творчих здібностей дітей і молоді (учнів загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій) засобами позашкільної освіти.

Позашкільна освіта – це сукупність знань, умінь і навичок, що отримують учні та вихованці в позашкільних закладах у час, вільний від навчання у загальноосвітніх та інших навчальних закладах.

Позашкільний навчально-виховний заклад – це широкодоступний заклад освіти, який дає дітям та юнацтву додаткову освіту, спрямовану на здобуття знань, умінь і навичок за інтересами, а також забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля.

Позашкільні заклади належать до так званих закладів неформального виховання. Але саме вони найдієвіше впливають на безперервне і свідоме духовне самовдосконалення, самовизначення дітей і молоді, оскільки заняття в них є необов'язковими, то вони природно “добудовують” незаповнені проміжки соціального становлення особистості. Свобода і можливість вибору улюблених занять у позашкільних закладах благотворно впливають на характер самоорганізації всього подальшого життя людини, її базову професійну підготовку і компетентність, допомагають знайти ідеальну модель майбутньої професійної діяльності, вже в ранньому віці визначити своє місце в житті, повніше реалізувати творчі можливості.

Як зауважує Т.І. Сущенко, “це поки що єдиний педагогічний процес у системі освіти, здатний створювати умови для найповнішого врахування природних задатків дитини, формувати повноцінну самодостатню особистість, суверенну творчу індивідуальність за її бажанням і її інтересами. У цьому його (позашкільного педагогічного процесу) унікальність і відмінність від усіх інших навчально-виховних процесів. Це процес, у якому діти навчаються за любові, без будь-якого тиску й обов'язковості”.

Такий підхід до стратегії побудови позашкільного педагогічного процесу закладено в його природі: оперативне реагування на реалії життя, на виниклі щойно інтереси дітей, їх потреби і наміри. Якщо з цим зволікати, позашкільні заклади залишаються порожніми, а духовне життя дітей – збіднілим [7].

Спостереження за позашкільним педагогічним процесом довело: ні політичні, ні правові, ні моральні чи якісь інші ідеї безпосередньо не мають впливу на цей процес; впливає їх сплав, сполука, духовні утворення, які виникають у результаті взаємовпливу і взаємодії різних поглядів, уявлень і почуттів. Такі утворення характеризують стан взаємодії дитини з оточуючим середовищем. Від них залежить, які знання засвоєні формально, а які стали для неї цінністю, мають особистісний сенс, виявляються в емоційно-вольовому напруженні, у готовності до дії навіть у боротьбі з перешкодами, у мотивах реальної поведінки.

Дитина виявляє себе в позашкільному педагогічному процесі як суб'єкт суспільства, розкриваючи свою унікальність у конкретній творчій діяльності, пов'язаній із задоволенням її справжніх інтересів і прагнень [7].

Під творчістю розуміють цілеспрямовану діяльність людини, яка завершується створенням чогось нового з метою вдосконалення знарядь праці, технологічних процесів, планування праці, конструкції виробів тощо – нового, яке має суспільно корисну цінність [8]. Як показують дослідження

І.І. Смагіна, творча діяльність учнів характеризується тими самими закономірностями, що й творча діяльність дорослих людей, а саме:

- 1) все, що створюється дітьми, незалежно від суспільного значення наслідків праці, є результатом кропіткої напруженої діяльності;
- 2) творча діяльність учнів наближається до творчої діяльності дорослих і за значенням у процесі її основних психічних компонентів;
- 3) творча діяльність учнів характеризується тими самими етапами, що й творча діяльність дорослих.

Разом з цим вивчення нами наслідків творчої праці учнів у позашкільних навчальних закладах показує, що їх творча діяльність має ряд особливостей. По-перше, за невеликим винятком учні створюють нові продукти, що не мають суспільного значення, тобто створюють нове для себе, тим часом як суспільству це нове вже відомо. Отже, таке нове має суб'єктивний характер. Проте з погляду психології праця учнів не позбавляється при цьому творчого характеру, оскільки у її процесі вони роблять для себе відкриття. Для розвитку здібностей учнів, для навчання їх творчості характер новизни (об'єктивний чи суб'єктивний) не має значення.

По-друге, навчальний характер творчості висуває на перший план не результати творчої діяльності, а підготовку до неї в майбутньому у виробничих умовах. Основним джерелом творчої діяльності учнів має бути досвід, нагромаджений у цій галузі та переданий у доступній формі в процесі навчання.

По-третє, творча діяльність учнів відзначається нижчим рівнем самостійності.

З наведених особливостей творчої діяльності видно, що вона можлива лише при систематичному і цілеспрямованому педагогічному керівництві, а щоб воно досягло мети, потрібні певні умови [2].

Як зазначає відома в Україні дослідниця О.В. Биковська, основними умовами організації творчої діяльності учнів у позашкільних навчальних закладах є такі:

- створення необхідної обстановки для самостійних дій учнів у процесі праці. Відоме положення про те, що формування всіх якостей та властивостей особистості відбувається в процесі діяльності. Однаковою мірою це стосується і розвитку творчих сил та здібностей. При цьому діяльність у позашкільних навчальних закладах для виконання цих завдань має забезпечувати досить високий рівень інтелектуальної активності. Це передбачає можливість для самостійних дій учнів у процесі праці. На заняттях гуртків це завдання може бути успішно вирішено способом формулювання трудових знань, при якому виключається повна регламентація дій учнів;
- підведення учнів до творчої ідеї або пряма постановка перед ними творчих питань і завдань. Так, в умовах діяльності людей у сфері матеріаль-

ного виробництва творча ідея або завдання виникає під впливом запитів громадського життя, у нових продуктах праці. В умовах навчальної роботи в позашкільних навчальних закладах учні також можуть в окремих випадках самотійно усвідомлювати наявність тих чи інших завдань, вирішення яких сприяє розвитку їх творчих сил та здібностей. Разом з тим більшості учнів важко самотійно усвідомлювати такі завдання. Ті завдання, які перед ними постають, дуже часто мають випадковий характер. Тому учнів слід не тільки включати в діяльність, що містить у собі можливості до прояву самотійних дій, а й підводити їх до усвідомлення цієї можливості; стимулювати їх до того, щоб закладена у трудовому завданні можливість була ними використана;

– стимулювання до мобілізації і застосування загальнотеоретичних та політехнічних знань для вирішення творчих завдань. Як відомо, творча діяльність можлива на основі певних знань, умінь і навичок. Проте учні не завжди вміють застосовувати свої знання на практиці, а отже, не завжди можуть самотійно долати труднощі у процесі виконання трудового завдання. Застосування різноманітних педагогічних прийомів має сприяти встановленню в учнів зв'язків між їхніми знаннями та завданнями, які треба вирішити;

– застосування різних педагогічних прийомів стимулювання інтелектуальної активності учнів при виконанні ними завдань творчого характеру також є важливою умовою творчої діяльності учнів у позашкільних навчальних закладах.

Вивчення трудової діяльності учнів на заняттях праці показало, що при додержанні зазначених вище трьох умов рівень активності учнів не завжди буває однаковим. Це пов'язано з тим, що учні не завжди однаковою мірою мобілізують свої психофізичні сили для вирішення завдань творчого характеру. Зокрема, вони легко переключають свою увагу з одного предмета на інший, вольові дії в них імпульсивні, інтереси ще не досить сталі. Все це позначається на їхній діяльності. Застосування спеціальних педагогічних прийомів сприяє тому, що учні з більшим інтересом виконують завдання, стають уважнішими під час роботи, більше зусиль докладають для подолання труднощів, що виникають у процесі праці. Внаслідок цього і результати роботи стають значно кращими [2].

Цінними, на наш погляд, є положення, розроблені відомою дослідницею Т.І. Сущенко, у яких головною особливістю позашкільного педагогічного процесу є те, що будується він на взаємній співтворчості педагогів і дітей, на їхній дружбі і духовній спільності, на визнанні самоцінності дитини, на взаємоповазі і взаємній зацікавленості у спільному успіхові та результаті творчої співпраці.

Термін “співтворчість” вживається для вираження різних боків духовних зв'язків педагогів і дітей, умов їх продуктивної праці і творчої діяльності,

засобів виконання творчих дій, мотивації спільних пошуків, як показник критичного розуму, результат засвоєння культури діалогу.

При всій різноманітності підходів до цієї проблеми можна виділити три найбільш загальні напрями. Один з них – обґрунтування необхідності перегляду цільових підходів до організації позашкільного педагогічного процесу.

Психологи стверджують: співтворчості сприяє тільки приємна атмосфера міжособистісних стосунків, духовний комфорт. В атмосфері внутрішнього тиску і напруженості кожна людина стає духовно біднішою, примітивнішою, ніж є насправді [2].

Ми переконались: захоплива творча діяльність, якщо відсутній психологічний комфорт, незважаючи на всю її первісну значущість для дитини, остаточного успіху у розвитку творчих сил і здібностей не гарантує. І, навпаки, варто дітям опинитися в атмосфері довіри й поваги, як кожний стає цікавішою й духовно сильнішою особистістю, ніби піднімаючись над самим собою.

Тому першочергове завдання позашкільних закладів – створити максимум умов, у яких дитина зможе уже на перших етапах перебування в новому колективі реалізувати принаймні мінімум товариських сподівань. Тоді її становище як самодостатньої особистості зміцниться. Це зобов'язує педагогів позашкільних закладів вивчати психологію людських стосунків, умови співробітництва та співтворчості, вчитися спілкуванню як грамоті, як мистецтву, щоб успішно пов'язувати дидактичні цілі з очікуваннями дітей.

Однозначно доведено: якісні зміни у відносинах між педагогами і дітьми – доленосна умова ефективного позашкільного педагогічного процесу, найвагоміший фактор творчого розвитку особистості.

Висновки. Отже, за сучасних умов творча діяльність учнів у позашкільних навчальних закладах набуває важливого значення як для розвитку особистості, так і для суспільства в цілому.

Утвердивши себе повноцінною ланкою в ланцюгу безперервного виховного процесу, позашкільні заклади надають дітям широкі й нетрадиційні можливості для поліпшення змістовності їхнього життя, інтенсивного формування таких важливих якостей, як: позитивне ставлення до власного життя і реалізація себе як особистості в улюбленій діяльності, яка відповідає природним даним; здатність до безперервного духовно-творчого самовдосконалення; соціальна відповідальність, що виявляється у піклуванні про добробут і благополуччя близьких та далеких людей, природу рідного краю.

Усе це дає підстави стверджувати, що позашкільні заклади в загальній системі безперервної освіти та виховання виконують не додаткову, а (за певних умов) випереджально-прогностичну функцію.

Література

1. Биковська О.В. Позашкільна освіта : теоретико-методичні основи : монографія / О.В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.

2. Биковська О.В. Психолого-педагогічні засади творчої діяльності учнів у позашкільних навчальних закладах / О.В. Биковська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 37. – С. 13–20.

3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Голос України. – 1996. – № 138.

4. Концепція позашкільної освіти та виховання (Затверджена колегією Міністерства освіти України 25 грудня 1996 року, протокол № 16/3-8).

5. Рассказова О.І. Організація творчої діяльності учнів у позашкільному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / О.І. Рассказова ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2003. – 20 с.

6. Сущенко Т.И. Основы внешкольной педагогики : пособ. для классных руководителей, педагогов внешкольных учреждений / Т.И. Сущенко. – Мн. : Бел. наука, 2000. – 221 с.

7. Сущенко Т.І. Позашкільний педагогічний процес як унікальне явище організації дитячої життєтворчості / Т.І. Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2005. – Вип. 36. – С. 3–6.

8. Удосконалення підготовки вчителя загальноосвітніх дисциплін / [В.І. Андріяшин, А.В. Вихрущ, П.В. Дмитренко та ін. ; за ред. Д.О. Тхоржевського]. – К. : КДПІ, 1992. – 72 с.

ТКАЧЕНКО О.Б.

КАТЕГОРІЇ “ОЦІНКА” ТА “ОЦІННА ДІЯЛЬНІСТЬ” У ПЕДАГОГІЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі розвитку педагогіки вищої школи надзвичайно актуальним видається дослідження основного інструментарію діагностики навчально-виховного процесу, з-поміж якого найбільш продуктивними виявляються категорії “оцінка” та “оцінна діяльність”, що відображають діалектичний зв'язок між фаховою компетенцією викладача, усталеною системою освітніх норм та стандартів, а також якісними характеристиками рівня підготовки студента.

Категорія “оцінка” все частіше стає предметом спеціальних досліджень у різних галузях наукового знання. Так, у педагогічній психології оцінка тлумачиться як засіб стимулювання й орієнтації студента, необхідний компонент його взаємодії з педагогом (Б.Г. Ананьєв, А.В. Захаров та інші); у віковій психології досліджується онто- і філогенез самооцінки (А.І. Ліпкіна, Е.І. Савонько та інші); у соціальній психології розробляються проблеми оцінки як засобу соціальної регуляції (В.С. Магун, В.П. Трусов та ін.); у педагогіці важливими видаються проблеми оцінки знань і поведінки того, хто навча-